

Sirpa Aalto (sirpa.aalto@uef.fi)

Kulttuurien törmäys vai kohtaaminen? – skandinaavit ja saagojen *finnit*

Meillä on käytettävissämme varsin rajallinen määrä kirjallisia lähteitä mitä tulee skandinaavien ja saamelaisten eli saagojen *finnien* kohtaamisiin keskiajalla. Tarkastelen esitelmässäni lähinnä niitä kohtaamisia, joita näillä em. ryhmillä oli islantilaisissa kuningassaagoissa. Kuningassaagat on kirjoitettu suurin piirtein 1200-luvun ensimmäisellä puoliskolla ja ne heijastavat sitä mentaalista maailmankuvaa, joka vallitsi kirjoitusajankohtana islantilais-norjalaisessa kulttuuripiirissä. Tukeudun tarkastelussani myös niihin tuloksiin, joita skandinaavien ja saamelaisten kohtaamisista on saatu esimerkiksi arkeologian kautta.

Skandinaavien ja saamelaisten kohtaamiset keskiajalla ovat mielenkiintoisia, koska molemmat ryhmät edustivat hyvin erilaisia kulttuureja elinkeinon, maailmankatsomuksen ja kielen puolesta. Missä määrin nämä kulttuurit kohtasivat, elivät rinnakkain ja missä määrin ne joutuivat törmäyskurssille? Vaikka kuningassaagat noin yleisesti ottaen heijastelevat oman kulttuuripiirinsä maailmankuvaa – pohjautuvathan ne suurelta osin suulliseen perimätietoon – nimenomaan saamelaisia koskevien kuvausten kohdalla voidaan todeta, että kuningassaagojen välittämä kuva heijastelee ehkä enemmän kristillisen eliitin näkökulmaa.

Kun kuninkaanvalta Norjassa alkoi vahvistua noin sata vuotta kestäneiden sisällissotien (n. 1130–1220/1240) jälkeen, yksi sen päämääristä oli vallan konsolidointi valtakunnassa. Tämä tarkoitti hallinnon tehostamista ja samalla myös alamaisten kontrollia. Kuninkaan vallan vahvistamisen apuna oli kirkko ja sen organisaatio. Saamelaiset eivät elintapansa ja uskomustensa puolesta sopineet tähän muottiin. 1100-luvulta lähtien Norjassa kirjoitettuihin lakeihin ilmestyi kohtia, jotka kielsivät kaikenlaisen kanssakäymisen saamelaisten kanssa. On oletettu, että koska kanssakäyminen norjalaisten ja saamelaisten välillä on pitänyt erikseen kieltää, se on ollut erityisen vilkasta.

Kuningassaagoissa esiintyvät kuvaukset saamelaisista eivät edusta todellista kuvaa, vaan ne heijastelevat mentaalisen maailmankuvan ryhmärajoja. Ryhmäidentiteetin kannalta on tärkeää, että ryhmä pystyy tekemään eron oman sisäryhmän ja ulkoryhmien välillä. Suuri ero sisä- ja ulkoryhmän välillä vahvistaa sisäryhmän identiteettiä. Kuningassaagoja tarkastellessa vaikuttaakin siltä, että saamelaisten vieraus suhteessa sisäryhmään eli norjalais-islantilaiseen kulttuuripiiriin toimi yhtenä sen ryhmäidentiteetin vahvistajana. Saamelaisten muukalaiskuva ei kuitenkaan todellisuudessa ollut niin yksioikoinen kuin lähteet antavat ymmärtää, vaan skandinaavien ja saamelaisten suhteet olivat hyvin monivivahteiset ja kohtaamisia tapahtui eri tasoilla.

Kari Alenius (kari.alenius@oulu.fi)

Vieraita vai omia? Saksan poliittisen eliitin suhtautuminen puolalaiseen vähemmistöön 1918–1919

Esitelmässä analysoidaan, miten saksalaisen poliittisen eliitin suhtautuminen maan merkittävimpään kansalliseen vähemmistöön, puolalaisiin, muuttui I maailmansodan päättymisen aikaansaamassa yhteiskunnallisessa murrosvaiheessa. Keisarivallan aikana tavoitteena oli ollut sulauttaa puolalaiset saksalaisiin. Saksan tappio sodassa, Puolan valtion synty, vähemmistöoikeuksien nousu kansainvälisen keskustelun näkyväksi teemaksi sekä Saksan sisäisten poliittisten voimasuhteiden muutokset kuitenkin loivat tilanteen, jossa aikaisempi assimilaatiopolitiikka oli asetettava uudelleenarviointiin. Silloin oli pohdittava saksalaisten ja puolalaisten välisiä suhteita perusteellisemmin kuin koskaan ennen.

Saksalaisen poliittisen eliitin keskuudessa oli vuosien 1918–1919 tilanteessa ristiin meneviä käsityksiä siitä, miten puolalaisiin tulisi jatkossa suhtautua. Konservatiivinen oikeisto kannatti assimilaatiopolitiikan jatkamista, vaikka toisaalta heidän keskuudessaan oli eniten kannatusta myös sille näkemykselle, että puolalaiset olivat vieras ja vähäarvoisempi kansallisuus, joka poikkesi monin tavoin saksalaisista. Keskusta ja vasemmisto olivat valmiimpia tunnustamaan puolalaiset tasa-arvoisiksi, mutta hekin toivoivat yhä Saksassa asuvien puolalaisten lähentämistä saksalaisiin. Heille puolalainen vähemmistö oli "fremdsprachiger Volksteil", vieraskielinen kansanosia, joka toisaalta nähtiin erillisenä kansallisuutena mutta samalla kuitenkin "Saksan kansan" osana. Täysin erilliseksi kansalliseksi vähemmistöksi (nationale Minderheit) puolalaiset tunnusti vain vähäinen joukko saksalaisen poliittisen eliitin jäseniä – heillä useimmilla oli itsellään vähemmistötausta.

Tasapainottelu vieras–oma-akselilla näkyi konkreettisesti vuosina 1918–1919 uudistettaessa Saksan lainsäädäntöä. Silloin esimerkiksi uuden perustuslain yhteydessä ja muutamissa muissa laeissa oli säädeltävä puolalaisten ja muiden kansallisten vähemmistöjen asemaa. Saksan sisäpoliittisten tekijöiden ja Puola-suhteiden ohella asiaan vaikuttivat käynnissä olleet maailmansodan rauhanneuvottelut. Painavaksi näkökulmaksi tuli lopulta se, miten Saksan omilla lainsäädäntöuudistuksilla pyrittiin vaikuttamaan Saksan ulkopuolelle jäävien saksalaisten vähemmistöjen kohtaloon.

Olavi K. Fält (olavi.falt@oulu.fi)

Onko vieraalla rajaa? Suomalaisuus ja japanilaisuus globalisaation paineessa 1990-luvun Suomessa

Tässä esityksessä tutkitaan mielikuvaa Japanista 1990-luvun Suomessa nimenomaan siitä näkökulmasta, oliko vieras kulttuuri enää todella vieras jatkuvasti globalisoituvassa maailmassa. Kysymystä tarkastellaan arvioimalla mielikuvan niitä piirteitä, jotka voidaan tulkita suomalaista ja japanilaista kulttuuri-identiteettiä yhdistäviksi tekijöiksi. Globalisaatio ymmärretään maailmanlaajuisen keskinäisen riippuvuuden ja yhteisyyden jatkuvaksi lisääntymiseksi. Aineistona käytetään valtakunnallisesti merkittävän tamperelaisen, vuoteen 1992 asti Kansallisen Kokoomuksen äänenkannattajana tunnetun, sitoutumattoman Aamulehden Japania koskevan kirjoittelua vuosina 1994 ja 1998. Materiaali on kerätty kokonaisvaltaisesti pääkirjoituksista uutisiin.

Globalisaation myötä Japanin ja japanilaisuuden mielikuva oli saanut vuosikymmenen loppua kohden tultaessa niin paljon elementtejä länsimaisesta kulttuurista, että suomalaisessa yhteydessä voitiin parhaimmillaan puhua sellaisesta samankaltaisuudesta, jossa rajat olivat katkenneet ja siirtyneet erilaisina osina mielivaltaisilta vaikuttaneisiin paikkoihin. Sen takia vierauden ja yhteyden kokeminen kulkivat niin käsi kädessä, että paikoitellen niitä oli jo vaikea erottaa toisistaan. Se oli niin vierasta mutta kuitenkin samalla niin tuttua.

Aamulehden välittämä mielikuva Japanista heijasteli siis globalisaatiokehityksen merkittävää vaikutusta. Tärkeintä on havaita, kuinka suomalaisuus ja japanilaisuus olivat entistä tiukemmin yhteydessä toisiinsa. Vieraan kulttuurin samankaltaisuutta heijastavilla myönteisillä mielikuvilla vahvistettiin myös suomalaisena pidetyn kulttuurin identiteettiä, joten kulttuurisesta vieraudesta oli tullut globalisaation seurauksena entistä enemmän osa omana pidettyä kulttuuria. Globalisaatiomääritelmän mukaisesti keskinäinen yhteys ja riippuvuus oli lisääntynyt siinä määrin, ettei vierautta voinut oikeastaan kokea enää Japani-mielikuvassa muuten kuin omana vierautena.

Niko Kannisto (Niko.Kannisto@uta.fi)

Venäjä ja bolshevismi ei-suomalaisuutena: Kansallinen yhtenäisyys ”toisen” tuottamisena 1920-luvun alun sosiaalidemokraattisessa julkisuudessa

Suomen uusi itsenäinen asema edellytti aikaisempaa intensiivisempää vertailua suomalaisuuden ja ei-suomalaisuuden välillä. Sisällissodan vuoksi Suomi ja suomalaisuus piti löytää selväpiirteisenä, ainutlaatuisena ja yhtenäisenä kokonaisuutena. Vain näin yhteiskunnan integraatio voisi toteutua.

Suomalainen identiteetti rakentui keskeisesti määrittämällä suomalaisuudelle vieraita ilmiöitä. Tärkein negatiivinen identiteettikysymys 1920-luvun taitteessa oli kysymys Venäjästä ja Venäjän uudesta valtiojärjestyksestä, bolshevismista. Porvaristo suhtautui molempiin erittäin kielteisesti. SDP määritteli itseään suhteessa Venäjään ja Venäjän bolshevistiseen yhteiskuntajärjestykseen usealla tavalla. Yhteistä määritelmille oli se, että SDP oli suomalainen toimija, jolle Venäjän ja bolshevismien ideologia ja toimintatavat olivat vieraita. Tästä vieraudesta tai ”toiseudesta” tuli Suomen kansallisen integraation rakentumisen pienin yhteinen nimittäjä.

SDP pyrki historiallistamaan sosiaalidemokratian ja bolshevismien erot. Työväen historia oli ollut determinististä kehittymistä kohti sosiaalidemokratiaa ja bolshevismia. Tämä tulkinta vakiintui 1920-luvun alkupuolella SDP:n johdon kannaksi. Toisaalta SDP edusti itsenäisen Suomen itsenäistä työväenluokkaa, joka puolusti itsenäisyyttä tarvittaessa asein. Bolshevikeille kansallisvaltio oli alistainen yhteiselle kansainväliselle sosialismille. SDP hyväksyi kansallisiksi toimijoiksi valkoiset jo vuodesta 1919 alkaen. Vaikka SDP vastusti ankarasti Itä-Karjalan heimoretkiä, sen lehtien sotakuvauksissa vihollisia olivat venäläiset. Tämä oli ratkaiseva muutos vuoden 1918 tilanteeseen.

SDP samaistui 1920-luvulla länsieurooppalaiseen erityisesti saksalaiseen työväenliikkeeseen. Keskeiset sosialismin teoreetikot tulivat Itävallasta ja Saksasta. Näiden asema bolshevikkijohtajien vastustajina synnytti julkisuudessa asetelman, jossa Suomi tulkittiin paitsi läntisen työväenliikkeen edustajaksi, myös oikean sosialismin etuvartioksi.

Leila Koivunen (leila.koivunen@utu.fi)

Eksoottisia kohtaamisia ja kokoelmia. Afrikkalaisten ja aasialaisten esinekulttuurien keruun ja esittelyn linjoja Suomessa 1910-luvulla

Läntisen kulttuuripiirin ulkopuolelta tulleita – usein eksoottiseksi miellettyjä ja nimettyjä – esineitä päätyi yksittäisten kauppiaiden, virkamiesten ja upseerien mukana Suomeen satunnaisesti 1700-luvulta lähtien. Turun Akatemia ja myöhemmässä vaiheessa Keisarillinen Aleksanterin yliopisto Helsingissä tukivat keruuta ja niiden yhteyteen perustettiin opetuskäyttöön tarkoitettuja kokoelmia. Suomessa sijainneet ei-eurooppalaiset esinekokoelmat alkoivat osoittaa varovaisia kasvun merkkejä kuitenkin vasta 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa.

Esitelmäni tarkastelee Suomessa olleiden afrikkalaisten ja aasialaisten esinekokoelmien esittelyä 1910-luvulla, jolloin esineistöä alkoi olla erilaisissa kokoelmissa hieman runsaammin ja myös suurelle yleisölle tarjoutui tilaisuuksia niiden näkemiseen. Kiinnostavaa on se, että tässä vaiheessa kokoelmien keruuseen ja näytteillepanoon osallistui monipuolistuva joukko yksityishenkilöitä, järjestöjä, museoita ja muita toimijoita, jotka perustelivat toimintaansa varsin erilaisin argumentein. ”Eksoottiset” esinekultuurit tulivat samalla nivoutuiksi hyvin erilaisten selitysten ja tavoitteiden osaksi. Myös yleisölle avautui useita rinnakkaisia ja ristiriitaisiakin tulkintoja näiden kaukaisten maiden kansoista ja niiden kulttuureista. Tarkastelen esityksessäni kolmea samanaikaista toimijaa – Suomen kansallismuseota, Suomen Lähetysseuraa sekä Suomen Taideteollisuusyhdistystä – ja niiden tekemien linjausten eroja ja yhteneväisyyksiä.

Christer Kuvaja (christer.kuvaja@sls.fi)

Kieliraja vai yhteysvyöhyke? Ruotsia ja suomea eteläisessä Suomessa 1700-luvun lopulla

Kieliriidan seurauksena termiä kieliraja alettiin yleisesti käyttää Suomessa 1900-luvun alussa. Samanaikaisesti yleistyivät myös käsitteet suomenruotsalaiset ja ruotsinkielinen Suomi (Svenskfinland). Ruotsalainen ja suomalainen asumisalue katsottiin olevan rajattu toisistaan. Muodostui yleinen käsitys siitä, että aina on ollut kieliraja ruotsinkielisten ja suomenkielisten välillä sekä demograafisesti että taloudellisesti ja kulttuurillisesti. Kieliraja on nähty muurina yhteistyölle, tapaamiselle, kaupalle ja kulttuurivaihdokselle.

Monet tutkijat ovat myös olleet sitä mieltä, että on ollut veteen piirretty viiva ruotsalaisuuden ja suomalaisuuden välillä siinä mielessä, että melkein kaikki ihmiset rajan toisella puolella olivat ruotsinkielisiä ja toisella puolella suomenkielisiä. Tutkijat eivät ole kyseenalaistaneet Holger Wallénin tutkimustuloksia, mitkä hän toi esille väitöskirjassaan *Språkgränsen och minoriteterna* vuodelta 1932. Wallén on ainoa, joka on tehnyt systemaattisen tutkimuksen kielirajan sijainnista ja sen muutoksista 1600-luvun alusta 1800-luvun loppuun. Hän ei kyseenalaista kielirajan olemassaoloa ja hän uskoo löytäneensä oikean rajalinjan ruotsalaisuuden ja suomalaisuuden välille.

Täytyy kuitenkin suhtautua kriittisesti kieliraja termiin ja Wallénin tutkimustuloksiin. Oliko kuitenkin niin että ruotsinkielisten ja suomenkielisten asumisalueiden välillä oli leveä kaksikielisyysvyöhyke ja että siksi olisi parempi puhua yhteysvyöhykkeestä kuin kielirajasta. Vai oliko niin että ruotsin- ja suomenkieliset asuivat niin sikiin sokin että on vaikeaa löytää yhteysvyöhykkeitä?

Tutkin tätä artikkelia varten 1700-luvun loppupuolen tilannetta eteläisessä Suomessa, tarkemmin sanottua Uudellamaalla ja Varsinais-Suomessa. Haluan katsoa voidaanko tällä alueella jossain päin puhua todellisesta kielirajasta ja löydetäänkö esimerkkejä yhteysvyöhykkeistä ja sekaisesta asumisesta. Tutkin myös syitä siihen miksi yksi tai useampia muotoja löytyy.

Anna Laakkonen (alaakkon@cc.joensuu.fi)

Viholliskuvan ja identiteetin rakentaminen Neuvosto-Karjalan suomalaisessa sanomalehdistössä 1920–1929

Tämä pro gradu -tutkielma käsittelee punaisten suomalaisten rakentamaa viholliskuvaa valkoisia suomalaisia kohtaan Neuvosto-Karjalan suomalaisessa sanomalehdistössä 1920-luvulla. Tutkimuksen keskiössä ovat erilaiset ilmaisut valkoisista suomalaisista sekä teemat, joita käytettiin toistuvasti viholliskuvan rakentamisessa suomalaisten välillä. Viholliskuvan avulla toinen ryhmä rajataan oman yhteisön ulkopuolelle, mutta samalla myös määritellään, millainen oma yhteisö ei ainakaan ole. Viholliskuvan kartoittamisen lisäksi tässä tutkimuksessa tarkastellaan myös sitä, millä tavalla kommunistisen ideologian omaksuneet suomalaiset pyrkivät identifioimaan itsensä ja lehden lukijat Karjalan alueella, jota oli pitkälti pidetty suomalaisen kulttuurin syntysijana.

Tutkimuksen lähteenä on käytetty suomalaisten Neuvosto-Karjalassa julkaisemaa sanomalehteä vuosilta 1920–1929. Vuoden 1918 sodan jälkeen Neuvosto-Venäjälle muuttaneet suomalaiset perustivat vuonna 1920 Petroskoissa suomenkielisen sanomalehden, jonka nimeksi tuli *Karjalan Kommuuni*. Vuonna 1923 sanomalehden nimi muutettiin muotoon *Punainen Karjala*. Aineistoksi on rajattu vain pääkirjoitukset, joita on analysoitu diskurssianalyysin avulla.

Viholliskuvan rakentaminen oli tiedon välittämisen lisäksi yksi suomalaisen sanomalehdistön olennaisimmista tehtävistä Neuvosto-Karjalassa. Erityisesti vuoden 1918 sota ja Karjalan kansanousu antoivat aihetta viholliskuvan rakentamiseen valkoista Suomea vastaan kautta 1920-luvun. Neuvostolehdistön yleistä linjaa noudattaneiden *Karjalan Kommuunin* ja *Punaisen Karjalan* tehtävänä oli toimia vallankumouksen etuvartijoina, estää verenjanoisten suomalaisten ja muun kapitalistisen maailman hyökkäykset itään ja levittää sosialistista maailmankuvaa länteen. Suomalaisia ja karjalaisia yhdisti pääkirjoitusten mukaan yhteinen historia, mutta suomalaisia, karjalaisia ja bolshevikkeja sen sijaan yhteinen tulevaisuus.

Suomalaiset omaksuivat neuvostolehdistön tavoitteen rakentaa uusia, tiedostavia kansalaisia – siis bolshevistisen ideologian omaksuneita neuvostoihmisiä. Koko 1920-luvun ajan lehden lukijoille pyrittiin rakentamaan neuvostoidentiteettiä, vaikka suomalaisten ja karjalaisten yhteenkuuluvuutta ja yhteisiä historiallisia juuria usein korostettiin. Neuvosto-Karjalan suomalaiset peilasivat retoriikassaan kiehtovasti keskustelua suomalaisuudesta, jota käytiin aktiivisesti 1920-luvun Suomessa. Hämmästyttävää kyllä, retoriikan keinot olivat useissa tapauksissa samat.

Esko Nevalainen (esko.nevalainen@pp2.inet.fi)

The Scottish Covenanters' Elite and the Image of the Archenemy

The subject of this paper is the image of the enemy in the minds of the Scottish Covenanters' elite. This is a substantial part of a study concerning the collective identity of the Scottish Covenanters who were the main instigators in the British Civil Wars during the 1640's and they could also be mentioned as "protagonists of the parliaments" during the turbulent revolutionary period.

The conflict in the British Isles was seen as a struggle between good and evil – the godly and the wicked. As enemies, the Catholics or the Papists and their collaborators the English Arminians or "Canterburians" were seen as a threat to religion and freedom. These ideas are clearly seen in the statements of the Covenanting elite. In addition to this subject, the key themes are the **nature of religious and national identities, the role of anti-Catholicism in the Civil War, apocalyptic view of history and the sense of group identity under threat**. These are considered as basic elements to understand the historical situation and events discussed here.

The most prominent feature of the collective identity of the Covenanters could be categorized through the image of the arch-enemy; namely the Papists. Scotland was facing a threat of Popish tyranny. The Scots were facing the enemy within the context of the apocalyptic warfare against the Antichrist; the Pope and his followers. Of course this dichotomy was visible also among other Protestant groups and later in the British political rhetoric in which freedom and defending it were crucial.

The topic of this subject can be considered to encompass a number of factors concerned with boundaries in the history of international and cultural relations. It sheds light on the factors which led the Scottish Covenanters to feel that they were part of a given group or distinct from it. The problems encountered in the British Isles during the Civil Wars were closely connected with the way in which people experienced differences and with the resulting tensions, which took on a violent mode of expression in the form of the English Civil War or the British Civil Wars.

Henry Oinas-Kukkonen (henry.oinas-kukkonen@oulu.fi)

Kuinka kohdata Fukuda-san? Neuvo USAn aloittaville miehityssotilaille

Yhdysvallat miehitti Japanin toisen maailmansodan päätteeksi vuonna 1945. Sodan aikana japanilaisista oli muotoutunut voimakkaan negatiivinen viholliskuva. Sen lisäksi, että yhdysvaltalaisilla oli puntaroitavanaan koko miehityksen onnistuminen, he yrittivät varmistautua ensimmäisten miehitysjoukkojen ja japanilaisten kohtaamisen asiallisesta sujumisesta. Yhdysvaltain armeija laaditti miehityssotilaille rajoitetun oppaan, jossa esiteltiin kuinka kohdata tyypillinen japanilainen: Fukuda-San. Oppaassa arveltiin, että onnistuneen kohtaamisen jälkeisissä uusissa olosuhteissa tämä vieraalta tuntuva ”Japanin Mr. Smith” saattaisi ehkä vielä kasvaa ”jokseenkin kohtalaiseksi kansalaiseksi”.

Jari Okkonen (jari.okkonen@oulu.fi)

”Rodullisen” erityisyyden paradigman muotoutuminen Japanissa 1940- ja 1950-luvuilla – kallonmittaajat kansojen rajoja piirtämässä

Ennen toista maailmansotaa ajatukseen paleoliittisesta asutuksesta ja löydöistä Japanin saarilla suhtauduttiin torjuen. Japanin esihistorian vanhinta vaihetta edusti muutaman tuhannen vuoden takainen ”Ainu-kivikausi”, ja sen jälkeistä Yayoi-aikaa luonnehti japanilaisten riisinviljelijöiden levittäytyminen pohjoiseen ja primitiivisen Ainu-kansan väistyminen nykyisille sijoilleen. Paradigma sopi ekspansiivisen ja imperialistisen valtakunnan tarpeisiin. Toisen maailmansodan jälkeen Japanin yhteiskunta oli suurten muutosten kohteena. Kansakunnan perusmyytit ja niihin liittyvät historialliset kansalliseen identiteettiin liittyvät ilmiöt joutuivat miehittäjän tarkkailuun.

Fyysisen antropologian ja arkeologian tärkeimpänä tehtävänä oli tutkia japanilaisten alkuperää. Toisen maailmansodan ja antautumisen jälkeinen dekolonisaatio merkitsi uuden tieteellisen teorian läpimurtoa fyysisessä antropologiassa. Sen tärkeimpiä nimiä olivat Kotondo Hasebe ja hänen oppilaansa Hisashi Suzuki. Keskeiseksi nousi tulkinta japanilaisten kehitymisestä autoktoonisesti Japanin saarilla aina paleoliittisesta kivikaudesta lähtien. Ajatuksesta johdettiin pian myytti japanilaisten ”rodullisesta” ja etnisestä yhtenäisyydestä. Ainut joutuivat uudessa teoriassa marginaaliin ja vanhimmat arkeologiset löydöt, kuten kivikautinen Jomon-kulttuuri ”japanilaistettiin”.

Tuula Okkonen (tuula.okkonen@oulu.fi)

Miehitetty kulttuuriperintöresurssi – Arkeologit ja antropologit asevoimien mukana Kiinassa ja Japanissa toisen maailmansodan kontekstissa

Japanin toisen maailmansodan jälkeisessä miehityksessä yhdysvaltalainen miehityshallinto pyrki kontrolloimaan kaikkea yhteiskunnallista tietoa. Näin ollen myös Japanin kulttuuriperintö oli resurssi, joka täytyi tuntea, jotta sitä voitiin valvoa. Kulttuuriperinnön hoidolla miehittäjät pyrkivät edistämään keisarikunnan demilitarisointia ja demokratisointia. Lisäksi yhdysvaltalaisen toimia velvoitti toisen maailmansodan aikana liittoutuneet tekemät periaatepäätökset, joiden nojalla akselivaltojen ryöstämä kulttuuriomaisuus täytyi palauttaa laillisille omistajilleen. Kiinalaiset pitivät tätä luonnollisesti lähtökohtana Yhdysvaltojen miehittäessä Japanin.

Jo ennen Yhdysvaltojen tuloa mukaan akselivaltojen vastaiseen sodankäyntiin yhdysvaltalaisen akateemisten piirien tiedossa oli, että japanilaiset arkeologit olivat käynnistäneet mittavia kaivaustutkimuksia Kiinassa Japanin asevoimien etenemisen myötä. Yhdysvaltojen ja Japanin välisen sodan puhjettua yhdysvaltalaisen hallussa Kiinassa olleita tutkimusresursseja päätyi japanilaistiedemiesten käsiin. Kiinan kulttuuriomaisuutta ja siihen liittyvää informaatiota päätyi japanilaisarkeologien ja -antropologien haltuun siinä määrin, että kyseessä oli laajamittainen kiinalaisen kulttuuriperinnön ryöstöoperaatio. Japanissa jo Meiji-restauraatiosta lähtien kulttuuriperintö oli nähty länsimäiseen tapaan modernin valtion identiteetin perustana, jolla vallanpitäjät osallistuivat kansallisen yksimielisyyden lujittamiseen. Valloitetuilta alueilta kerätyllä materiaalilla japanilaistiedemiehet osallistuivat kansallisen ja itäaasian menneisyyden kuvan luomiseen.

Sodanjälkeisistä asiakirjoista käy ilmi, että jo Japanin miehityksen alussa yhdysvaltalaiset kulttuuriperintöasiantuntijat olivat hyvin perillä Kiinan kokemista kulttuuriomaisuuden menetyksistä. Koska Japanissa oli runsaasti Kiinan kulttuuriperintöön liittyvää asiantuntemusta ja tieteellisiä tutkimusaineistoja, muun muassa arkeologisten kaivausten löytöjä, antropologisia materiaaleja, kirjastoja ja arkistoja, yhdysvaltalaiset pitivät japanilaisia kiinnostavana yhteistyökumppanina Kiinaan kohdistuneessa tieteellisessä tutkimuksessa. Näin yhdysvaltalaiset valitsivat puolensa jo Japanin miehityksen alkuvaiheessa. Tästä johtuen Japanissa olleita yhdysvaltalaisia hyödyttäviä tutkimusresursseja piti puolustaa kiinalaisten vaatimuksia vastaan.

Rajojen muuttuessa kansallisen tarinan perustelut vaihtuvat. Kiinalaisella kulttuuriperinnöllä osallistuttiin Japanissa sodan aikana itäaasian historian rekonstruointiin. Sodan jälkeen voittoa suurvalta Yhdysvallat puolestaan näki itsensä vahvana ja vauraana säilyttämään ihmiskunnan kulttuuriperintöä ja johtamaan tieteellistä tutkimusta.

Helena Ruotsala (helena.ruotsala@utu.fi)

Som ummikko i Haparanda. Arkisia kohtaamisia Tornio-Haaparannan kaksoiskaupungissa

Kuten muun muassa etnologian professori Orvar Löfgren on huomauttanut, monet cross-border -alueet Euroopassa näyttävät enemmän tai vähemmän poliittisina unelmina kuin esimerkkeinä vahvasta ylirajaisesta integraatiosta. Tutkin arkea, elämäntapaa ja identiteettien konstruointia Tornio-Haaparannan kaksoiskaupungissa. Täällä Tornionlaakson alueella ylirajaiselle integraatiolle on vahva historiallinen ja kulttuurinen perusta. Alueella kohtaavat eri väestöryhmät ja kulttuurit ja siellä puhutaan mm. suomea, ruotsia, Torniolaakson suomea/meänkieltä ja saamea. Mobiilisuus, migraatio ja ylirajaisuus – samoin kuin spatiaalinen ulottuvuus – ovat täällä olleet läsnä. Miten asukkaat ovat käyttäneet tätä raja-aluetta, riippuu heidän omista intresseistään ja taidoistaan, myös rajavaltioiden poliittisista ja hallinnollisista järjestelmistä. 1990–2000-luvuilla tapahtunut taloudellinen ja demografinen kehitys ovat vaikuttaneet sekä Tornioon että Haaparantaan monin tavoin ja monilla eri tasoilla. Toisaalla on olemassa kaupunkien ja eri organisaatioiden kokemukset yhteistyöstä ja suunnitelmat pitkälle viedystä kaksoiskaupungista, jolla on yhteistä infrastruktuuria, toisaalla arjen tasolla muun muassa asiointi ja työssäkäynti toisen valtion alueella, verotus- ja eläkejärjestelmät aiheuttavat käytännön ongelmia tai haasteita asukkaille.

Tarkastelen esitelmässäni Tornio-Haaparannan kaksoiskaupungin arkisia kohtaamisia 2000-luvulla. Erilaisten tilastojen mukaan Haaparannan asukkaista yli 60 % puhuu tai ymmärtää suomea tai torniolaakson suomea, josta käytetään myös nimitystä meän kieli. Suomalaistausten osuudeksi on Haaparannassa laskettu jopa yli 75 %. Jäljellejäävä noin 40 %:n vähemmistö osaa vain ruotsia. Lisäksi viime vuosien aikana alueelle on muuttanut muiden kieli- ja etnisten ryhmien edustajia, joko opiskelemaan, työhön tai pakolaisstatuksella.

Pyrin tuomaan esille rajan ja tämän ylirajaisen alueen moniäänisyyttä ja keskityn erityisesti ruotsinkielisen vähemmistön kokemuksiin kaksoiskaupungissa. Minkälaisia ovat heidän kokemuksensa rajasta ja vieraasta? Vähemmistöksi omassa maassaan "joutuneille" tämä tilanne on ollut yllättävä.

Esitelmä perustuu käynnissä olevaan Suomen Akatemian rahoittamaan tutkimusprojektiin, jossa keskityn kulttuurisiin dimensioihin, jotka ovat nähtävissä arkisissa käytänteissä ja ylirajaisen prosessien symbolisissa manifestoinneissa.

Antti Rähä (antti.raiha@jyu.fi)

Vieraita omassa kodissa. Porvariprivilegiot rasiitteena Vanhassa Suomessa

Varhaismodernin ajan pohjoismaisia varuskuntakaupunkeja on tutkittu perinteisesti sotalaitoksen näkökulmasta. Kaupunkiasukkaiden polaarinen suhde sotaväkeä kohtaan on tiedostettu, mutta sosioekonomisten toimintastrategioiden tavoitteet yhtäältä hyötyä varusväen läsnäolosta ja toisaalta minimoida sen aiheuttamat haitat ovat jääneet vähälle huomiolle. Tässä esitelmässä keskitytään porvariyhteisön jäsenten ja venäläisen varusväen kohtaamiseen 1740–1760-lukujen Lappeenrannassa ja Haminassa. Sotaväen ja paikallisyhteisön vuorovaikutusta tutkitaan majoitusvelvollisuuteen liittyneiden mielipiteiden ja toimintamallien kautta. Kuinka vieraiden sotilaiden kohtaaminen tapahtui omassa kodissa, ja kuinka majoitusvelvolliset pyrkivät keventämään omaa taakkaansa?

Lappeenranta ja Hamina olivat 1740–1760-luvuilla muutaman sadan asukkaan kaupunkiyhteisöjä, jotka siirtyivät Turun rauhassa (1743) hattujen sodan ja pikkuvihan jälkeen Ruotsin alaisuudesta Venäjän hallintaan. Valloitetusta alueesta muodostettu Kymenkartanon provinssi liitettiin Viipurin kuvernementtiin osaksi Vanhaa Suomea. Turun rauhansopimus takasi Kymenkartanon provinssissa ruotsalaisen lain, asetusten ja privilegioiden voimassaolon myös valtakunnanvaihdoksen jälkeen. Lappeenranta oli Haminan privilegioiden (1723/1727) alainen kaupunkiyhteisö, jonka porvarikunta nautti samoista eduista, mutta vastasi myös samoista velvollisuuksista kuin haminalaiset virkaveljensä. Majoitusrasitus oli yksi porvarioikeuksiin sisältyneistä velvollisuuksista. Kymenkartanon provinssin rajaseudulle sijoitettu sotaväki oli 1700-luvun lopulle saakka kokonaisuudessaan muualta tullutta. Alueella ei käytetty ruotujakolaitosta, joten majoitusrasitus kohdistui voimakkaana kaupunkien porvaristoon.

Turun rauhan jälkeen Vanhan Suomen hallinnon järjestäneen kenraalikuvernööri Johan Balthasar von Campenhausenin esityksen mukaan haminalaiset porvarit vapautettiin velvollisuudesta majoittaa sotilaita omiin koteihinsa. Osa kaupungissa olleista sotilaista tuli siirtää maaseudulle ja osa majoittaa parakkeihin. Koska Lappeenranta oli alistettu Haminalle, vapautus kotimajoituksesta koski Haminan maistraatin mielestä myös Lappeenrantaa. Kuitenkin vain Haminan porvarit pääsivät tilapäisesti irti majoitusvelvollisuudesta.

Pikkuvihan jälkeisessä Lappeenrannassa esiintyi toistuvia majoitusrasitukseen liittyneitä konflikteja sekä sotaväen ja porvareiden välillä että porvariyhteisön sisällä. Syksyyn 1748 tultaessa kaupungin kolmeenkymmeneen kolmeen porvaritaloon oli majoitettu 210 Kiovan rakuunarykmentin sotilasta. Majoitusvelvollisuutta vastustaneet porvarit tunsivat ruotsalaiset ja venäläiset majoitusasetukset, joihin he vetosivat toistuvasti. Toisaalta virallisten vaikutuskanavien kautta ilmi tuodun tyytymättömyyden ohessa majoitusrasituksen kritisointi sai muotonsa myös niskoitteluna, erilaisina kieltäytymisinä, viivyttelynä ja laiminlyönteinä sekä väkivaltana. Summittaisilta vaikuttaneiden toimintakäytänteiden ymmärtäminen paljastaa vierauden kohtaamiseen liittyneitä rationaalisia toimintamalleja.

Juha Saunavaara (juha.saunavaara@oulu.fi)

Kenellä on oikeus tulkita itää – Japanin vierauden ja ainutkertaisuuden korostaminen amerikkalaisten asiantuntijoiden toimesta 1942–1952

Sodanjälkeistä Japania koskenut suunnittelutyö alkoi Yhdysvalloissa pian Pearl Harborin iskun jälkeen. Asiantuntijuus eli Japanin kulttuurin ja yhteiskunnan sekä ja japanilaisten ihmisten ymmärtäminen toimi keskeisenä argumenttina, kun yksilöt ja ryhmät perustelivat omaa asemaansa ja ehdotuksiaan suunnittelusta vastaavien yksiköiden sisällä ja yksiköiden välisessä kilpailussa. Sodan päätyttyä alkoi vuoteen 1952 kestänyt miehityskausi, jonka aikana Japanin demokratisointia ohjasivat paitsi sotaa edeltävältä kaudelta Japaniin liittyvää kokemusta omaavat tahot, myös sodan aikana Japanin oloihin perehdytetyt nuoret upseerit ja Japanin vain sotilaallisena vihollisena tuntenut miehityshallinnon ylin sotilasjohto.

Nyt käsillä olevan tutkimuksen tarkoitus on selvittää paitsi amerikkalaisten Japanin asiantuntijoiden roolia miehityksen suunnittelussa ja toteutuksessa, myös sitä millä tavoin asiantuntijat vetosivat Japanin erityislaatuisuuteen ja omaan rooliinsa Japania koskevan tiedon auktoriteetteina perustellessaan väittämiensä tärkeyttä ja oikeellisuutta. Tämän teeman rinnalla kulkee myös kysymys siitä, pidettiinkö asiantuntijoita puolueellisina tai jollain tavoin japanilaisuuden korruptoimana niiden miehitysviranomaisten toimesta, jolta aikaisempi yhteys Japaniin puuttui.

Timo Sironen (timo.sironen@oulu.fi)

”Sopuisa ja urhea suomalainen, hurja lappalainen ja bjarmi koillisessa, kurissa pidettävä karjalainen, kateellinen ja ilkeä kimbri lounaassa ja aina petollinen sarmaatti idässä”. Vieraiden rajoilla O. Hermelinin *Hecatompolis Suionum* -kaupunkirunoissa (1685–1695)

Olof Hermelinin 1600-luvun lopulla, Ruotsin suuruuden aikaan Hecatompolis Suionum -runokokoelmassaan latinaksi laatimista n. 100 kaupunkirunosta (”Ruotsalaisten satakunta kaupunkia”) on säilynyt ja tänä vuonna editoitu sekä runomittaan ruotsinnettu kaikkiaan 91 runoa. Runot on kirjoitettu yltiöpositiivisen isänmaallisessa hengessä.

”Vieraan rajalla” -teeman kannalta relevantteja runoja on 27 kappaletta. Niissä suomalaiset kuvataan urheiksi, sopuisiksi ja täysin lojaaleiksi yhteistyökumppaneiksi, eksoottiset saamelaiset ja bjarmit puolestaan hurjemmiksi, muttei kuitenkaan epälojaaleiksi. Lojaalisuuden suhteen epävarmempina karjalaisten annetaan ymmärtää olleen venäläisiin päin kallellaan. Tanskalaiset leimataan usein mm. kateellisiksi ja riehuviksi ilkiöiksi – Hermelin tosin ”unohtaa” mainita ruotsalaisten vastaavat tuhotyöt useassa lounaisen Ruotsin kaupungissa. Runoilijan historiallinen (ja valikoiva) muisti ulottuu niin hyvässä kuin pahassakin aina keskiaikaan asti, kerran jopa antikatolisuudessaan. Pahimmat veriviholliset ovat idän venäläiset, jotka kuvataan sekä fyysisesti että henkisesti vastenmielisiksi, pelkureiksi, ekspansiohaluisiksi ja patologisiksi pettureiksi, joita ruotsalaiset saavat kurittaa mm. Jumalan avulla.

Teema-analyysin kannalta kaikkein relevantteimpia kaupunkirunoja ovat koillisen Oulu ja Kajaani, lounaan Kungälv ja Kristianopel, etelässä Gotlannin Visby ja idän Viipuri, Käkisalmi ja Nevanlinna.

Veronika Sušová (susova76@hotmail.com)

Thinking from the border/periphery: The Concepts *Border Thinking* and *Coloniality* as a Transforming Scope on the Historical Knowledge

The importance to think about colonial experience and colonialism legacies has been growing extensively within and outside of the Western scholarship during last three decades. More or less radical challenges to the established Occidental knowledge and its canon were accumulated mainly within the post-colonial studies. The Latin American scholarship, finding itself traditionally on the border between the West and “the Rest” of Occidental knowledge, was particularly active in this enterprise during 1990s. While in the past, the Latin American scholarship has been dominantly eclectic in its research designs and questions, it became especially active in the post-colonial rethinking of current social and historical knowledge in the 1990s. It offered distinctively radical and new view on the world history and history of Latin American continent, challenging Eurocentric myths of post-Colombian America, of modernisation (and modernity) and of Latin American identity based largely on the imported European ideas of race and nation.

This contribution proposes to focus on the work of the Latin American Subaltern Studies School, mainly on the work of Walter D. Mignolo (*border thinking*) and of Aníbal Quijano (*coloniality*). Both concepts can be understood as an attempt to offer a new decolonized knowledge, a knowledge which would be “purged” from geo-cultural Western hegemony or cultural imperialism and which would include and use perspective of *the subalterned* who is mentally, culturally, economically and often also physically situated on the periphery of the history, politics, economic system or social knowledge. In this context, the border and the periphery merge and offer relatively new or different perspective on the “old” problems as well as different interpretations of established narratives. The contribution will firstly offer a brief analytical survey of Latin American Subaltern School (explanation of border thinking/border *gnosis* and *coloniality* terms). Secondly, it will focus on this particular moment when the border and the periphery merge and create a new, often critical view on the established “truths” of Occidental thinking and on some of its implications for historiography. In particular, the border position will be discussed within the wider framework of world history/global history issue. The border is here conceived as a perspective focus, an alternative and a challenge which confronts the established from the point of view of the colonial subject situated on the periphery/border of colonial modernity. Simultaneously, it should have emancipatory or liberating role in philosophical but also political sense as will be argued in the conclusions.

Taina Syrjämäa (taisyr@utu.fi)

Kuviteltu ulkomaisuus, kuviteltu kotimaisuus: rajanvetoja Suomen ensimmäisessä monialaisessa näyttelyssä Helsingissä vuonna 1876

Tarkastelen esitelmässä ulkomaisuuden ja kotimaisuuden kuvitteellisuutta ja niiden välisen rajanvedon liikkuvuutta ja moninaisuutta. Käytän ”ulkomaisuutta” (foreignness) vierauden yhtenä erityisenä alakäsitteenä.

Tutkin yhteenkietoutuvia ja eritavoin painottuvia ulkomaisuutta ja kotimaisuutta tarkastelemalla Helsingissä Kaivopuistossa kesällä 1876 pidettyä Suomen ensimmäistä kansallista näyttelyä. Kansainvälisten esikuvien mukaisesti järjestetyssä näyttelyssä esiteltiin koneita ja teollisuustuotteita, käsitöitä, koululaitosta, kuvataidetta sekä etnografisella osastolla kansanperinnettä. Näyttely keräsi noin 90 000 vierailijaa 2,5 kuukaudessa ja lisäksi erittäin paljon huomiota lehdistössä. Kävijämäärä oli Suomen mittakaavassa ennennäkemättömän suuri, vaikka näyttely olikin hyvin kaukana suurten kansainvälisten tapahtumien kokoluokasta.

Näennäisestä vastakkaisuudestaan huolimatta aikalaisten paljon käyttämät kategoriat ”kotimainen” ja ”ulkomainen” eivät olleet toisiaan poissulkevia ja niitä käytettiin vaihtelevin kriteerein. Pohdin esitelmässä erityisesti sitä, mitä näillä käsitteillä tarkoitettiin ja miten näyttelyn eri osastoissa arviointiperusteet vaihtelivat. Arvioin samalla ulkomaisuuden arvottamista: skaala ylsi ihailtavasta ja tavoiteltavasta ulkomaisuudesta uhkaavaan ja vastenmieliseen. Oleellista on, että faktuaalinen yhteys ulkomaille ei ollut ensisijainen eikä välttämättä laisinkaan vaikuttava tekijä arvioinnissa. Pohdin myös sitä, miten ”ulkomaisuus” oli sekä eksplisiittisesti että implisiittisesti usein riittäväksi katsottu kategoria; tarkennuksia kuten ruotsalaisuus, venäläisyys tai englantilaisuus käytettiin harvemmin.

Pääasiallisena aineistona ovat lehdistössä julkaistut aikalaiskuvaukset, joita suhteutan näyttelyn normatiiviseen aineistoon, kuvalliseen dokumentaatioon näyttelytilasta sekä kansainvälisen näyttelyinstituution käytäntöihin.

Sinikka Wunsch (sinikka.wunsch@oulu.fi)

Idän ja lännen rajalla – talvisodan osapuolet suomalaisen sotapropagandan kuvaamina

Esitelmässäni ollaan vieraan rajalla varsin konkreettisesti, sotatilanteessa. Tarkastelujaksona on Suomen ja Neuvostoliiton välillä käyty 105 päivän mittainen talvisota talvella 1939–1940. Näkökulmana on aseellisen yhteenoton sijasta kulttuurien konflikti ja sen hyväksikäyttö suomalaisessa sotapropagandassa.

Suomen ja Neuvostoliiton välinen sota tarjosi propagandalle helposti hyödynnettäviä aineistoja: rintamalla kohtasivat hyökkääjä ja puolustaja, itä ja länsi, ateismi ja kristinusko, despotia ja demokratia, barbaria ja sivistys, suurvalta ja pieni maa.

Kuinka näitä ominaisuuksia hyödynnettiin suomalaisille ja toisaalta ulkomaille suunnatussa sotapropagandassa? Kuinka suomalainen lehdistö käsitteli propagandaelinten valitsemia teemoja: omaksuttiinko painopistealueet samanlaisina kaikissa lehdissä vai oliko niiden välillä esimerkiksi puoluepoliittisia eroja? Esitettiinkö suomalaisessa lehdistössä sodan syyt ja Neuvostoliiton sodanpäämäärät samalla tavalla? Kuvattiinko Neuvostoliittoa samalla tavalla kaikissa lehdissä? Oliko suomalaisten lehtien ja ulkomaisten lehtien välittämässä kuvissa ja arvioissa eroja ja sisältyikö suomalaiseen kuvaan joitakin tyypillisesti suomalaisia piirteitä?

Tarkastelen näitä kysymyksiä lähdeaineistona laajalevikkiset suomalaiset sanomalehdet: puolueiden pää-äänenkannattajat ja levikiltään laajin suomenkielinen ja ruotsinkielinen sanomalehti. Ulkomaisia lehtiä edustavat ruotsalainen Dagens Nyheter ja yhdysvaltalainen New York Times.